

Obiecte propagandistice din timpul Marelui Război în colecțiile Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei

Propagandistic objects from the Great War held in the collections of the National History Museum of Transylvania

MELINDA MITU*

Abstract: This paper presents some considerations regarding the cultural heritage in the patrimony of the National History Museum of Transylvania originating from the First World War, which were intended to support war propaganda. The propaganda messages were disseminated with the help of newspapers, posters, badges, medals and decorations, through the countless illustrations on postcards sent from the front or from home, but also through the most mundane decorative objects present in each house, going as far as children's toys.

Keywords: World War I, propaganda objects, Central Powers, Triple Alliance, heritage.

O categorie aparte de bunuri culturale din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei provenite din timpul Primului Război Mondial este reprezentată de piesele muzeale care au avut menirea să susțină propaganda de război. Într-un război total, cum a fost prima conflagrație mondială, mobilizarea opiniei publice constituia un factor esențial în vederea obținerii victoriei. Toate țările beligerante se străduiau să mențină înflăcărarea patriotică și războinică a populației.

După cum afirmă istoricul Jean-Yves Le Naour, unul dintre cei mai cunoscuți specialiști contemporani în domeniu, „pentru a menține moralul și a ține sub control opinia publică, mult mai utilă este minciuna patriotică decât

* Dr., muzeograf, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, e-mail: mitu_meli@yahoo.com.

adevărul crud și înfricoșător; acesta era calculul autorităților, care încurajau presa să joace piesa unității naționale”¹.

Mesajele propagandistice erau difuzate cu ajutorul ziarelor, prin afișe, insigne, medalii și decorații, prin ilustrațiile nenumăratelor cărți poștale trimise de pe front sau de acasă, dar și prin intermediul celor mai banale obiecte decorative prezente în fiecare casă, mergând până la jucăriile copiilor².

În toate țările implicate, scrie Le Naour, „propaganda manipula informațiile, prin intermediul unor editoriale inflamate, pamflete naționaliste, comunicate emise de Statul-Major și afișate pe ziduri, prin cântece, benzi desenate, fotografii sau caricaturi. Condeii jurnaliștilor, scriitorilor și intelectualilor, creionul ilustratorilor devin adevărate arme de război, la fel ca fotografiile de pe front realizate de militari sau proaspătul cinematograf.”³.

Numeroase acțiuni propagandistice aveau în vedere susținerea concretă a efortului de război de către populația civilă. În Monarhia Austro-Ungară așa a fost, spre exemplu, programul caritabil „Aur pentru Fier”, patronat de arhiducesa Augusta. Populația era îndemnată să își preschimbe bijuteriile din aur cu inele, ceasuri sau brățări din fier, purtând inscripția „Pro Patria 1914” (ulterior „Pro Patria 1914–15”). Întreaga acțiune era condusă de comisii oficiale de propagandă⁴. Modelul acestor activități era foarte îndepărtat, datând din epoca războaielor napoleoniene, când o acțiune similară a avut loc în statele germane⁵.

În cadrul programului, „bijuteriile” *Pro Patria 1914*, confecționate din fier, puteau fi achiziționate și în schimbul unor sume de bani. Însuși împăratul Franz Joseph a procurat un asemea inel, cu suma de 5000 de coroane⁶. Atât bijuteriile din aur cât și sumele astfel obținute erau donate apoi *Crucii Roșii*, în

¹ *La propagande et la censure, armes stratégiques de la Grande Guerre*, interviu acordat de Jean-Yves Le Naour pentru *Agence France Presse*, februarie 2014 (<http://www.lalibre.be/dernieres-depeches/afp/la-propagande-et-la-censure-armes-strategiques-de-la-grande-guerre>).

² Vezi Ana Victoria Sima, *Children during a Time of War. A Transylvanian Perspective on World War I*, în vol. Ioan Bolovan, Rudolf Gräf, Harald Heppner, Oana Mihaela Tămaș (eds.), *World War I – The other face of the war*, Cluj-Napoca, Romanian Academy. Centre for Transylvanian Studies, 2016; *Propaganda. Politika, hétköznapi és magas kultúra, művészet és média a Nagy Háborúban* (sub red. ifj. Bertényi Iván, Boka László, Katona Anikó), lucrările conferinței cu același titlu, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2016.

³ Jean-Yves Le Naour, *op. cit.*

⁴ Pentru arhiducesa Augusta și activitățile ei caritabile vezi Szoleczky Emese, Kreutzer Andrea, *Az Augustza Gyorssegély-alap tevékenységéről*, în *Acta Musei Militaris in Hungaria*, nr. 12 (2011), p. 17–27; Závodi Szilvia, *A hétköznapi propaganda eszközeinek megjelenése a háztartásokban*, în *Jel-Kép*, 2016, nr.1, p.19–21.

⁵ Szoleczky, Kreutzer, *op.cit.*, p. 20; Závodi Szilvia, *Aranyat Vasért – Gyűrűk a világháború emlékei között*, în *Acta Musei Militaris in Hungaria*, nr. 12 (2011), p. 29.

⁶ Szoleczky, Kreutzer, *op.cit.*, p. 20; Závodi, *op.cit.*, p. 29.

vederea susținerii efortului de război. Ca urmare, multe familii au acceptat să își sacrifice astfel, pe altarul patriei, singurele lor bijuterii din aur, verighetele, purtând cu mândrie, de acum înainte, replicile din fier ale acestora. Ele constituiau simboluri ale patriotismului celor care le purtau, ale solidarității acestora cu cauza războiului⁷.

Un asemenea inel din fier cu inscripția *Pro Patria – 1914* se păstrează și în patrimoniul muzeului de istorie clujean (figura nr. 1). El provine din colecțiile Primăriei orașului Cluj, unde a intrat împreună cu o serie de arme și obiecte de folosință cotidiană care au aparținut soldaților de pe front.

Un instrument simplu și eficient al propagandei de război era reprezentat de obiectele care vehiculau imagini vizuale, menite să încurajeze fie soldații de pe front, fie populația civilă. Printre acestea, un loc important era ocupat de portretele suveranilor din statele care alcătuiau blocul Puterilor Centrale. Adeseori, portretele suveranilor erau alăturate, ca niște simboluri expresive ale alianței dintre aceștia, ale forței rezultate din unirea mai multor țări și popoare.

Pentru soldați și ofițeri, principalele suporturi care vehiculau asemenea imagini erau ilustrațiile propagandistice, afișele, cărțile poștale, medaliile și insignele militare, în timp ce populația civilă era inundată cu obiecte decorative sau de uz casnic, de la servicii de masă din porțelan de bună calitate până la simple ștergare și carpete, imprimate ori brodate cu portretele suveranilor sau cu devize mobilizatoare. Sentimentele care îi animau pe cumpărătorii unor asemenea obiecte decorative mergeau de la înflăcărea patriotică până la nostalgia după vremurile apuse ale păcii și bunăstării antebelice, rememorate prin intermediul cultului față de instituția monarhică și familiile domnitoare⁸.

De multe ori, obiectele propagandistice din ceramică, porțelan sau sticlă intrau în gospodăriile oamenilor de rând în urma unor acțiuni de colectare a obiectelor metalice pentru armată. Astfel, în mod asemănător cu preschimbarea bijuteriilor din aur în bijuterii de fier, numeroase articole casnice (tacâmuri, farfurii, câni, uși de sobă și șeminee etc.), confecționate din metale mai importante pentru producția de război (cum era, de exemplu, cuprul), erau predate centrelor de colectare și înlocuite apoi cu obiecte din ceramică sau din fier.

Atât preschimbarea unor articole gospodărești din cupru cu articole similare din ceramică sau porțelan, cât și achiziționarea obiectelor propagandistice

⁷ Závodi, *op.cit.*, p. 34.

⁸ *A Magyar Nemzeti Múzeum történeti kiállításának vezetője*, vol. 4 (XX. század), redactor principal Kovács Tibor, editat de Muzeul Național Maghiar, Budapesta, 2007, p. 20; Závodi Szilvia, *Hétköznapi propaganda. A legyezőtől a porcelán bögréig*, în *Történeti Muzeológiai Szemle*, 2013, nr. 12, p. 51–61; Závodi, 2016, p. 17–24.

care se vindeau în prăvălii erau considerate acțiuni patriotice sau caritabile, de susținere a efortului de război. Prin asemenea acțiuni, populația civilă putea contribui și la ajutorarea văduvelor și orfanilor de război, precum și a soldaților răniți⁹.

De altfel, obiectele cu valoare propagandistică erau promovate și prin presă, în pagini publicitare special dedicate acestora. Achiziționarea lor îi făcea pe cei rămași acasă să se simtă și ei utili în efortul comun al războiului total, prin susținerea obiectivelor de război, a participanților și a victimelor acestuia¹⁰.

Muzeul de istorie clujean deține în colecțiile sale câteva piese foarte frumoase din categoria ilustrațiilor și a obiectelor decorative propagandistice, care au putut fi vizionate în cadrul expoziției *Rememorând Marele Război*, desfășurată în anul 2014. Menționăm două tablouri propagandistice care îi reprezintă pe suveranii Puterilor Centrale. Unul datează din anul 1916 (figura nr. 2) și îi înfățișează pe împărații Wilhelm al II-lea și Franz Joseph, pe viitorul împărat al Austriei, arhiducele Carol, pe sultanul Mehmed al V-lea al Turciei și pe regele Ferdinand I al Bulgariei. Celălalt, din 1917 (figura nr. 3), îi reprezintă, din nou, pe împărații Wilhelm al II-lea și Carol I, pe sultanul otoman și regele bulgar. Aceste imagini constituiau un fel de diplomă înmănată soldaților, iar în centrul lor se afla câte un spațiu gol, unde urma să fie inserată fotografia militarului în posesia căruia se afla actul respectiv. Era un simbol extrem de grăitor al solidarității patriotice care îi apropia pe soldații Puterilor Centrale de suveranii în numele cărora luptau.

Alte piese cu mesaj asemănător sunt patru cărți poștale ilustrate (figurile nr. 4–7), precum și un vas de porțelan din anul 1914 (figura nr. 8), purtând imagini ale suveranilor Puterilor Centrale¹¹.

Un ansamblu de piese muzeale deosebit de valoroase care oglindesc propaganda de război din timpul primei conflagrații mondiale este reprezentat de cele 83 de insigne militare cu simboluri ale Puterilor Centrale, din colecția baronului István Ugron, fost ambasador al Monarhiei Austro-Ungare¹².

⁹ Závodi, 2016, p. 17–19.

¹⁰ *Ibidem*, p. 24.

¹¹ Prezentarea acestor bunuri culturale în Ovidiu Muntean, Melinda Mitu, *Rememorând Marele Război 1914–2014 / Remembering the Great War 1914–2014*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014, p. 68–70 (fișe catalog Ovidiu Muntean).

¹² Pentru viața și activitatea baronului István Ugron vezi *Erdélyi Lexikon*, Oradea, 1928, pp. 297–298; *Magyarország története*, vol. VIII, Budapesta, 1976, p. 1285; Beáta Bordás, (*Ne*) cazul arhitectului Lajos Pákei cu doi aristocrați hotărâți: construcția castelului din Zau de Câmpie (1908–1912), în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia Artium”, LVI, 2011, 1, pp. 121–135; eadem, *Castelul Ugron, Zau de Câmpie*, la adresa electronică <http://enciclopediavirtuala.ro/monument.php?id=400>, 2012; Melinda Mitu, *Insigne din Primul Război Mondial în patrimoniul*

Producția de insigne propagandistice și comercializarea acestora a avut loc încă de la începutul războiului. Revista *Magyar Iparművészet* relatează despre acest fenomen, la finele anului 1914, în felul următor: „Abia au început să bubuie tunurile la granițele noastre că au și apărut în circulație felurite insigne de război, prin care industriași și comercianți abili schimbă pe bani mărunți înflăcărarea publicului față de suveranii alianței noastre și față de armată.” Revista reproșează de fapt slaba calitate estetică a „acestor obiecte mărunte, produse în sute de mii de exemplare”¹³.

De cele mai multe ori însă, producătorii insinelor nu urmăreau, în mod evident, „să lase în urma lor creații artistice durabile, ci să profite de pe urma uriașului entuziasm provocat în rândurile populației de izbucnirea războiului”¹⁴.

Ateliere care confecționau insigne au existat la Viena și Budapesta încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Ele produceau asemenea obiecte decorative pentru diversele asociații culturale și sportive ori pentru partidele politice. Dar odată cu izbucnirea războiului, atât în Germania, cât și în Austro-Ungaria au fost aruncate pe piață mii de tipuri de insigne. Acestea puteau fi achiziționate cu ușurință, în chioșcuri stradale sau prin gări, unii cumpărători păstrându-le în amintirea marilor evenimente pe care le-au trăit, alții purtându-le cu mândrie pe uniforme sau haine civile.

Activitatea de emisie a insinelor a ținut pasul, în toată perioada războiului, cu evenimentele politice și militare cele mai importante. După cum scrie istoricul Gergely Sallay, „în primii doi ani ai războiului, ca expresie a încrederii în biruința Puterilor Centrale, insigne le aveau încă o piață serioasă. Entuziasmul a dispărut apoi, încet-încet, dar producătorii erau totuși prezenți cu oferte bogate cu ocazia unor evenimente deosebite, cum au fost moartea împăratului Franz Joseph I sau încoronarea lui Carol I. Spre sfârșitul războiului, mesajele purtate de unele insigne ajung să redea și dorința de pace”¹⁵.

Colecția de insigne a baronului István Ugron¹⁶ a ajuns în patrimoniul muzeului de istorie clujean în anul 1941, pe când acesta avea 79 de ani. După cum putem bănui, pentru bătrânul magnat, adunarea colecției sale și donarea

Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei, în Ovidiu Muntean, Melinda Mitu, *Rememorând Marele Război 1914–2014 / Remembering the Great War 1914–2014*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014, p. 90.

¹³ Apud Sallay Gergely, *Jó üzlet a háború (?) – Jelvénygyártás az Osztrák-Magyar Monarchiában az első világháború idején*, în *Acta Musei Militaris in Hungaria*, nr. 12 (2011), p. 300.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Prezentarea detaliată a colecției în Melinda Mitu, *op.cit.*, p. 90–96 și 98–134, *Catalogul insinelor din Primul Război Mondial din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei (Colecția „István Ugron”)*.

acesteia erau expresia unor sentimente de nostalgie manifestată față de anii îndepărtați ai Marelui Război, dar și de prețuire a valorii istorico-culturale a respectivelor piese.

În privința aspectului, toate piesele colecției au formele și dimensiunile obișnuite ale unor insigne, desigur, foarte variate (planșele 1 și 2). Dimensiunile se plasează între 3,5–4 cm pentru cele mai mari și 0,5 cm pentru cele mărunte, de formă rotundă, ovală, pătrată, romboidală, hexagonală etc. Elementul cel mai important al acestor insigne este dat de reprezentările pe care le figurează, atât prin formă, cât și prin culoare, desen, efigii și reprezentări în relief sau inscripții. Valoarea lor este atât de ordin estetic, deoarece multe piese sunt deosebit de frumoase, mici bijuterii, prin colorit și execuție, în pofida materialului „ordinar” și a producției în serie; cât și de ordin istoric, datorită mesajului propagandistic bogat și complex pe care îl transmit micuțele plăcuțe de metal, mesaj grăitor atât pentru destinatarii contemporani, cât și pentru istoricul de astăzi.

Cromatică insinelor reproduce de obicei culorile naționale ale statelor din blocul Puterilor Centrale: negru-alb-roșu pentru Germania, negru-galben pentru Austria, roșu-alb-verde pentru Ungaria, roșu, cu steaua și semiluna, pentru Turcia. Sunt situații în care pe o insignă apar doar culorile unei singure țări, dar de cele mai multe ori culorile tuturor aliaților figurează îngemănate pe aceeași insignă, în combinații deosebit de sugestive și ingenioase, de mare efect, cum este cazul florii cu petale în culorile aliate, având în mijloc semiluna turcească, sau al crucii care poartă pe fiecare braț câte un steag național, iar în centru are efigiile împăraților german și austro-ungar.¹⁷

De multe ori insignele redau alături de culorile acestor state și stemele lor, sau alte simboluri naționale, în aceeași manieră de alăturare sau amalgamare care să sugereze alianța. Întâlnim vulturul bicefal austriac și vulturul german (de multe ori alăturati sau flancând o reprezentare centrală), crucea dublă angevină sau scutul cu stema maghiară, semiluna și steaua Turciei, vulturul și crucea albă pe scut roșu ale Cehiei, vulturul polonez, crucea germană și drapelul *Reich*-ului german, drapelul bulgar etc.

Unele reprezintă, în efigie, portretele împăraților Franz-Joseph și Wilhelm al II-lea (de regulă alăturați), altele pe arhiducele Friedrich sau pe Conrad von Hoetzendorf, șeful Marelui Stat-Major al armatei austro-ungare. O serie de insigne poartă diverse legende și înscrisuri, majoritatea în limba germană. O parte au înscrisi diverși ani (1914, 1915, 1916), devize (de exemplu: „Einig und Treu” – „Unit și Credincios”) sau inițialele celor doi împărați, altele

¹⁷ Pentru caracteristicile insinelor emise de statele Puterilor Centrale vezi și Sallay Gergely Pál, *Propaganda- és hadsegélyezés az első világháborús jelvények tükrében*, în *Acta Musei Militaris in Hungaria*, nr. 12 (2011), p. 154–157.

comemorează victorii militare, cum ar fi ocuparea Belgradului, a Varșoviei și Ivangorodului, menționând și datele evenimentelor respective. O insignă, reprezentând cele șapte turnuri ale Transilvaniei, vulturul maghiarilor, precum și soarele și luna secuilor, poartă inscripția în limba maghiară: „Pentru Transilvania” („Erdélyért”), ceea ce arată că ea a fost confecționată după ofensiva românească din vara anului 1916, mesajul său constituind un apel destinat să susțină efortul de război maghiar în această direcție.

Toate reprezentările amintite îndeplinesc funcții propagandistice, având menirea să ofere, prin mesajul lor, o motivație emoțională, să îl îmbărbăteze pe ostaș și, în general, pe oricare purtător al acestor insigne și susținător al efortului de război al Puterilor Centrale. Motivarea psihologică a soldaților, trezirea unor sentimente de patriotism, loialitate și mândrie militară reprezenta o necesitate a războiului modern, conștientizată pe deplin de cercurile de decizie militară. În plus, pentru statele plurietnice cum era Austro-Ungaria era cu atât mai necesară și dificilă găsirea unor simboluri comune, care să-i stimuleze pe ostașii de origini diferite și să le ofere o motivație patriotică. Este cunoscut în acest sens faptul că la începutul războiului, în 1914, unităților militare din armata austro-ungară formate din români li s-a permis să poarte tricolorul și alte simboluri naționale românești, să intoneze cântece naționale, până atunci interzise¹⁸.

În mod analog, arborarea la piept a culorilor și simbolurilor naționale, a portretelor suveranilor, precum și comemorarea victoriilor obținute aveau scopul de a-l fortifica moral pe soldatul german, austriac sau maghiar. De o mare importanță credem că era alăturarea acestor simboluri naționale, figurată atât de frecvent în insigne, menită să sublinieze forța și coeziunea alianței. Ea trebuia să dea imbolduri emoționale unor ostași cu origini atât de diferite, pentru a lupta cot la cot și pentru a construi o solidaritate comună, altfel destul de greu de sesizat, pentru respectivii luptători, la nivelul obiectivelor politico-militare ale Puterilor Centrale.

Foarte interesante în acest sens, datorită mesajului propagandistic complex pe care îl vehiculează, sunt acele insigne care, prin reprezentări și înscrisuri, îl vizează pe inamic. Ele urmăreau, printr-un limbaj sugestiv, inducerea unor sentimente de ostilitate față de adversarii Puterilor Centrale, de natură să-i sensibilizeze pe ostași.

Astfel, trei insigne, reprezentând culorile și stemele Puterilor Centrale, poartă inscripția „Gott strafe England”, menită să-l desemneze pe inamicul nr. 1, considerat principalul responsabil pentru prelungirea războiului și izolat în fața coeziunii puterilor Triplei Alianțe. Această formulă era folosită de propaganda germană și pe frontul de vest, unde în fața tranșeele franceze

¹⁸ *Unirea Transilvaniei cu România*, ed. a II-a, București, 1972, p. 432.

se înălțau pancarte cu inscripția: „Gott strafe England; Frankreich, du bist betrogen” („Dumnezeu să pedepsească Anglia; Franța, ai fost înșelată”)¹⁹. Pe una dintre insigne, inscripția încununează două personaje feminine alegorice, simbolizând alianța austro-germană (poartă fiecare câte un scut, cu vulturul bicefal, respectiv cu cel german), care își dau mâna și în același timp calcă în picioare un fel de balaur sau dragon, cu aripi, figurat cu capul în jos și printre valuri, ca o reprezentare caricaturală a perfidului Albion.

Un mesaj și mai nuanțat este conținut de cele patru insigne care vizează Italia, cu referire la momentul intrării acesteia în război, în anul 1915, percepută de foștii ei aliați ca o trădare. Pentru soldatul austriac, căruia frontul italian îi va pricinui mari suferințe, ele aveau, desigur, o mare importanță. Una dintre ele are figurat un pumn strâns, având deasupra înscrisul: „Für dich, Italien” („Pentru tine, Italia”), iar dedesubt: „1915”. Alta poartă inscripția: „Schmach-Schande, Italien!” („Ocară și rușine, Italia!”). Pe altă insignă, cuvintele „Treulos” („trădător”) și „Ehrlos” („infam”) încadrează peninsula italiană, care are o sabie înfiptă în ea, în dreptul Romei. În afară de capitală, singurele puncte italiene marcate sunt orașele Milano și Veneția, ceea ce poate indica pretențiile austriece sau cel puțin direcții de urmat pentru ofensivele militare. În fine, a patra insignă anti-italiană reprezintă trei soldați alăturați, în uniforme maghiare, germane și austriece, ostași cărora un al patrulea, probabil un bersalier, în uniformă verde, le înfige un pumnal în spate, moment în care el însuși este lovit de un fulger. Dedesubt se află mențiunea: „1915”, iar deasupra, înscrisul: „Bundestreue?” („Loialitate de aliat?”).

Un alt grup de trei insigne prezintă o importanță aparte, deoarece e vorba de insigne poloneze, cu însemne aparținând regatului polonez „independent” constituit de Puterile Centrale în noiembrie 1916, în teritoriile ocupate pe seama Rusiei. Știind că István Ugron a fost reprezentant diplomatic al Austro-Ungariei pe lângă guvernul respectivului stat polonez, este posibil ca insignele să fi fost achiziționate chiar la Varșovia. Două dintre ele reprezintă vulturul alb polonez, iar a treia un scut, timbrat de o coroană, pe care sunt figurați vulturul polonez, un călăreț și un arhanghel. Culorile de bază sunt roșu-alb-albastru, iar două insigne poartă înscrisul în limba poloneză: „Boze zbaw Polske” („Doamne, izbăvește Polonia”).

În fine, cu privire la locul de proveniență al insinelor din această colecție se poate afirma că majoritatea sunt austro-ungare, iar o parte sunt germane și poloneze. Există puține indicații referitoare la locul și condițiile lor de fabricație, ștanțate pe revers. O insignă comemorativă, dedicată ocupării Varșoviei, poartă mențiunea „Ausgabe („emisiunea”) N° 194 Wien”, oferind o idee despre locul apariției, dar și despre amploarea emisiunilor. Pe altele

¹⁹ William Manchester, *Armele lui Krupp*, București, 1973, p. 368.

este ștanțată inscripția „Offizielle Kriegsfürsorge” („Asistența socială oficială pe timp de război”), în timp ce pe mai multe figurează „Geschützt” sau „Ges-Gesch” (prescurtare de la „gesetzlich geschützt”), adică „ocrotit de lege”, „patentat”, ceea ce arată că emiterea și difuzarea insignelor era patronată de autorități, servind atât scopuri de propagandă, cât și de ajutor social, în strânsă corelație

Bunurile culturale din patrimoniul muzeului de istorie clujean prezentate mai sus reprezintă, așadar, surse istorice valoroase pentru studierea Primului Război Mondial, dar și modalități de readucere în memoria vizitatorilor a sentimentelor, ideologiilor și valorilor morale ale înaintașilor noștri.

Datorită importanței lor istorice în contextul comemorării Primului Război Mondial, din anul 2014 și până în prezent aceste bunuri culturale au fost expuse în cadrul mai multor expoziții temporare. O primă prezentare a acestora a avut loc în cadrul expoziției *Rememorând Marele Război. 1914–2014*, organizată de Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei. Ulterior, expoziția a fost solicitată spre itinerare și de alte muzee din Transilvania (Baia Mare, Zalău, Bistrița-Năsăud), iar din toamna anului 2016 până la mijlocul anului 2018 multe dintre aceste bunuri au fost expuse în cadrul expoziției *România în Marele Război*, organizată de Muzeul Național de Istorie a României din București, la sediul acestuia.

Bibliografie

Surse editate. Lucrări generale și speciale

- A Magyar Nemzeti Múzeum történelmi kiállításának vezetője*, vol. 4 (XX. század), redactor principal Kovács Tibor, editat de Muzeul Național Maghiar, Budapesta, 2007.
- Bordás, Beáta, *(Ne)cazul arhitectului Lajos Pákei cu doi aristocrați hotărâți: construcția castelului din Zau de Câmpie (1908–1912)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia Artium”, LVI, 2011.
- Erdélyi Lexikon*, Oradea, 1928.
- Magyarország története*, vol. VIII, Budapesta, 1976.
- Manchester, William, *Armele lui Krupp*, București, 1973.
- Mitu, Melinda, *Insigne din Primul Război Mondial în patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei*, în Ovidiu Muntean, Melinda Mitu, *Rememorând Marele Război 1914–2014/ Remembering the Great War 1914–2014*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014.
- Muntean, Ovidiu, Melinda Mitu, *Rememorând Marele Război 1914–2014/ Remembering the Great War 1914–2014*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014.

- Propaganda. Politika, hétköznapi és magas kultúra, művészet és média a Nagy Háborúban* (sub red. ifj. Bertényi Iván, Boka László, Katona Anikó), lucrările conferinței cu același titlu, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2016.
- Sallay, Gergely, *Jó üzlet a háború (?) – Jelvénygyártás az Osztrák-Magyar Monarchiában az első világháború idején*, in *Acta Musei Militaris in Hungaria*, nr. 12, 2011.
- Sima, Ana Victoria, *Children during a Time of War. A Transylvanian Perspective on World War I*, in Ioan Bolovan, Rudolf Gräf, Harald Heppner, Oana Mihaela Tămaș (eds.), *World War I – The other face of the war*, Romanian Academy. Centre for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca, 2016.
- Sallay, Gergely Pál, *Propaganda-és hadsegélyezés az első világháborús jelvények tükrében*, in *Acta Musei Militaris in Hungaria*, nr. 12, 2011.
- Szoleczky, Emese, Kreutzer, Andrea, *Az Augusztai Gyorssegély-alap tevékenységéről*, in *Acta Musei Militaris in Hungaria*, nr. 12, Budapest, 2011.
- Unirea Transilvaniei cu România*, ed. a II-a, București, 1972.
- Závodi, Szilvia, *Aranyat Vasért – Gyűrűk a világháború emlékei között*, in *Acta Musei Militaris in Hungaria*, nr. 12, Budapest, 2011.
- Závodi Szilvia, *Hétköznapi propaganda. A legyezőtől a porcelán bögréig*, in *Történeti Muzeológiai Szemle*, nr. 12, 2013.
- Závodi, Szilvia, *A hétköznapi propaganda eszközeinek megjelenése a háztartásokban*, in *Jel-Kép*, nr. 1, 2016.

Webografie

- Bordás, Beáta, *Castelul Ugron, Zau de Câmpie*, la adresa electronică <http://enciclopediavirtuala.ro/monument.php?id=400>, 2012.
- La propagande et la censure, armes stratégiques de la Grande Guerre*, interviu acordat de Jean-Yves Le Naour pentru *Agence France Presse*, februarie 2014 (<http://www.lalibre.be/dernieres-depeches/afp/la-propagande-et-la-censure-armes-strategiques-de-la-grande-guerre>).